

BUJI FERENC

Ananda K. Coomaraswamy

Ananda K. Coomaraswamy (magyar átírásban Ánanda K. Kumáraszvámi / 1877–1947) atyai ágon tamil, anyai ágon angol származású geológus, művészettörténész, vallástörténész, az úgynevezett „tradicionális szemlélet” kiemelkedő képviselője.¹ Tamil édesapja, Sir Mutu Coomaraswamy (1833–1879) kora egyik meghatározó ceyloni politikai személyisége volt, akit 1861-ben választottak a Ceyloni Törvényhozó Tanács tagjává. A Törvényhozó Tanács az akkor még a Brit Birodalom részét képező Ceylon szigetén a legmagasabb politikai testületnek számított,² és gyakorlatilag kormányzati funkciót töltött be. A testület tizenhat taggal rendelkezett, akiknek többsége azonban brit származású volt, és a született ceyloniak – szingalézek, tamilok, mórok – csak kisebbséget alkothattak a testületen belül. E testület tagja volt Mutu Coomaraswamy tizennyolc éven keresztül, egészen 1879-ben bekövetkezett haláláig.³ Sir Mutu azonban nemcsak a ceyloni politikai életnek volt meghatározó személyisége, hanem – egyik hosszabb európai tartózkodása során (1862–1865) – Angliában is a legmagasabb körökbe volt bejáratos. Gyakori vendége volt a viktoriánus Anglia egyik legnagyobb hatású politikusának, Lord Palmerstonnak, de baráti viszonyt ápolt John Russellel, Alfred Tennysonnal és Matthew Arnolddal is.⁴ Sir Mutu volt az első ázsiai, akit az egyik hagyományos londoni ügyvédi kamara a tagjai közé fogadott.⁵ Úgyszintén ő volt az első ceyloni – sőt az első ázsiai származású –, akit Angliában lovaggá ütöttek (1874). Benjamin Disraeli, a korabeli Anglia másik legnagyobb hatású politikusa⁶ személyesen kísérte a királyi palotába a lovaggá ütési ceremóniára, és utolsó, befejezetlen regényének a *Falconet*-nak egyik szereplőjét, Kusinarát Mutu Coomaraswamyról mintázta. Mutu Coomaraswamy azonban nemcsak politikai vonatkozásban volt meghatározó személyisége a brit Ceylonnak, hanem egyrészt komoly affinitással rendelkezett a ceyloni, tágabban pedig az egész hindu-buddhista kultúra iránt is, másrészt pedig kiváló nyelvérzéke révén (angol, tamil, szingaléz, páli, görög, latin) otthonosan mozgott az egyetemes kultúra területén is.

¹ A tradicionális gondolkodás legismertebb képviselője Magyarországon Hamvas Béla.

² Ceylon 1802-től 1948-ig brit koronagyarmat volt, 1948-tól 1972-ig pedig a Brit Nemzetközösség tagja.

³ Édesapja, Arumugampillai Coomaraswamy (1783–1846) 1833-tól, vagyis a Törvényhozó Tanács megalapításától kezdve haláláig a „Tamil Szék” birtokosa volt, ami azt jelenti, hogy a sziget tamil – és mór – közösségét ő képviselte a testületben.

⁴ Viscount of Palmerston (1784–1865) és John Russell (1792–1878) brit miniszterelnökök; Alfred Tennyson (1809–1892) költő, Matthew Arnold (1822–1888) költő és kultúrkritikus.

⁵ A hagyományos angol ügyvédi kamarákba korábban csak keresztényeket és zsidókat vettek föl.

⁶ Benjamin Disraeli (vagy más írásmóddal D’Israeli; 1804–1881) zsidó származású brit miniszterelnök, író.

Mutu Coomaraswamy 1875-ben, 42 éves korában vette nőül a tehetős kenti arisztokrata család akkor 23 éves sarját, Elizabeth Clay Beebyt, aki egy komoly indiai és ceyloni kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkező kenti arisztokrata család sarja volt. Coomaraswamy nevének egyik eleme, a K. – Kentish – pontosan erre a kenti származásra utal. Az esküvői szertartást nem kisebb méltóság celebrálta, mint az Anglikán Egyház (Church of England) feje, a canterburyi érsek. A korabeli beszámolók szerint Elizabeth nemcsak előkelő származású és nagyon szép volt, hanem igen művelt is. Gyermeük, Ánanda két évre rá született Ceylonban, a főváros melletti Kollupitiyában (ma már Colombo külvárosa). Angol édesanyja azonban nem bírta a helyi klímát, s ezért a család úgy döntött, hogy az anya gyermekével együtt visszatér Angliába, és amint hivatali teendői engedik, férje is csatlakozik hozzájuk. A család újraegyesülése azonban megghiúsult, és Mutu Coomaraswamy soha többé nem látta viszont gyermekét és feleségét: négy év házasság után, 46 éves korában, pontosan azon a napon, amikor Ceylonból kihajózott volna Angliába, vesecélgtelenség következtében elhunyt. A kis Ánanda kétévesen félárván maradt.

Ánanda oktatásáról eleinte édesanyja és édesanyjának férjezetlen nővére gondoskodott, majd 12 éves korában az előkelő gloucestershire-i Wycliffe College-ba került, ahol a klasszikus nyelvek mellett többek között óizlandiul is tanult (később az *Edda* egyik mitológiai szempontból kiemelkedő részét, a *Völuspát* angolra fordította).⁷ Ezt követően 20 éves korában tanulmányait a Londoni Egyetemen (University of London) folytatta, ahol három év múlva botanikából és geológiából kiváló minősítéssel szerezte meg a természettudományok baccalaureusa (Bachelor of Science) fokozatot.

Az egyetem elvégzése után nem sokkal geológiai kutatásai miatt a Ceyloni Ásványtani Felmérés vezetőjévé nevezték ki (1903–1906). E kinevezésben komoly szerepe volt annak, hogy két unokatestvére, Ponnambalam Ramanathan (1851–1930) és Ponnambalam Arunachalam (1853–1924) Ceylon első számú politikai vezetői közé tartozott, mindezen felül pedig a ceyloni kulturális és tudományos életben is meghatározó szerepet töltöttek be. Mindketten tagjai voltak a Törvényhozó Tanácsnak. Ceylon első saját alapítású bankjának létrehozása Ramanathan nevéhez fűződik, tudományos munkássága elismeréseként pedig – elsőként a ceyloniak közül – a Királyi Ázsiai Társaság Ceyloni Ágának elnökévé választották. Öccse, Arunachalam pedig az 1919-ben megalapított Ceyloni Nemzeti Kongresszus első elnöke lett. Ő ketten egyengették unokatestvérük, a fiatal Ánanda ceyloni karrierjét.

Coomaraswamy ceyloni geológiai kutatásainak eredményeit 1903 és 1906 között folyamatosan publikálta. Ennek az időszaknak a termése volt egy új, különlegesen nagy sűrűségű (9,7 g/cm³) ásvány felfedezése. Egy magánlevelében Marie Curie azt javasolta az ifjú Coomaraswamynak, hogy az ásványt felfedezőjének neve után „coomarit”-nak nevezze, ő azonban az „uraninit” nevet adta neki (később az ásvány magas tóriumtartalma miatt a „thorianit” nevet kapta). Ekkoriban Coomaraswamy ideje

⁷ Coomaraswamy örökölte apja nyelvtelenségét (szanszkrit, páli, görög, latin, óizlandi, középfelnémet, illetve a fontosabb modern európai nyelvek), és rendkívül széles olvasottságát csaknem mindig eredeti nyelvű művek olvasása révén szerezte meg.

nagy részét a Szubkontinens és Anglia között osztotta meg. A Londoni Egyetemen 1906-ban, 29 éves korában – először a ceyloniak közül – geológiából megszerezte a természettudományok doktora (Doctor of Science) fokozatot. Jóval halála után munkásságának emlékére az 1983-ban alapított Srí Lanka-i Geológiai Társaság róla nevezte el legrangosabb geológiai kitüntetését, mellyel 1987 óta a szakterület legkiválóbbjait jutalmazták.

1906-ben vagyis természettudományos doktorátusának évében Coomaraswamy gyakorlatilag lezárta geológiai és mineralógiai munkásságát. E mindössze három éves időszak során Coomaraswamy figyelme egyre inkább a tradicionális művészet irányába fordult. Geológiai kutatásainak melléktermékeként már 1903-ban – *geológiai kutatásainak első évében* – négy kötetben publikálta a szingaléz ornamentális művészet megmaradt emlékeinek fotóit (*Photographs of Minor Sinhalese Arts*). Ezt követően sorra jelentek meg művészettörténeti tematikájú munkái, amelyek immár Ceylon határain túl is ismertté tették a nevét, s amelyek révén már fiatalon beírta magát az egyetemes művészettörténet legnagyobb kutatói közé: a *Mediaeval Sinhalese Art* (Középkori szingaléz művészet – 1908) és a *The Arts and Crafts of India and Ceylon* (India és Ceylon művészetei és mesterségei – 1913) – hogy ne is említsük a *Rajput Painting* (Radzsput festészet – 1916) című monográfiáját, amely az első tudományos beszámoló volt az északnyugat-indiai rádzsaszatáni művészetről, valamint a *The History of Indian and Indonesian Art* (Az indiai és indonéziai művészet története – 1927) című munkáját, amelyben szisztematikusan mutatta be az indiai szubkontinens és a kulturális befolyási övezete alá tartozó területek művészetét.

Kiterjedt és elmélyült, számos új eredménnyel szolgáló művészettörténeti kutatásai miatt 1917-ben felajánlották neki a Bostoni Szépművészeti Múzeum egyik kurátori állását (Keeper of Indian and Mohammedan Art), amit Coomaraswamy el is fogadott. Így negyvenéves korában az Egyesült Államokba költözött, s élete végéig ott is maradt. Soha többé nem tért vissza Angliába, és ezt követően Ceylonba is csak egyszer látogatott el.⁸ Bostonban a múzeum keleti gyűjteménye jórészt az ő munkássága révén jött létre.

Bár világhírnévre művészettörténeti kutatásai juttatták, Coomaraswamy belső átalakulása, mely a geológiától a művészettörténethez vezette, nem torpant meg ez utóbbinál sem. Sőt, még művészettörténeti pályájának elején állt, amikor már elkezdett érdeklődni a tradicionális művészet háttérében meghúzódó, az adott társadalom legmélyebb gyökereit alkotó vallási és filozófiai gondolkodás iránt. Ennek első, könyvszintű megnyilvánulása az *Essays in Indian Idealism* (Tanulmányok az indiai idealizmusról – 1909) volt. E kötetét követően a későbbiek folyamán rendkívüli műveltségről tanuskodó művek sorozata révén irányította olvasói figyelmét az egyes vallások mögötti metafizikai réteg univerzalitására, egy valódi *sophia perennis*re (örökérvényű bölcsesség). Egyik legkorábbi munkája, melyben már jelen vannak az érett író és vallástörténész erényei, a *Buddha and the Gospel of Buddhism* (Buddha, és a buddhizmus evangéliuma – 1916), megjelenésének éve és 2012 között 85 kiadást ért meg, míg a jó-

⁸ Ebben komoly szerepe volt annak is, hogy az angol gyarmati uralommal szembeni megnyilatkozásai miatt a Brit Birodalom területén *persona non grata* volt.

val későbbi *Hinduism and Buddhism* (Hinduizmus és buddhizmus) 1943 és 2017 között 73 kiadása jelent meg (ebből kettő magyarul). Mindez úgy, hogy Coomaraswamy munkái korántsem könnyű olvasmányok! Utolsó, már posztumusz publikált kötete a *Time and Eternity* (1947) az egyik legkomolyabb filozófiai kérdés, az idő és az öröklet viszonyának kérdését vizsgálja ógörög, keresztény, muszlim, buddhista és hindu források fényében. Életművének ez a vallástörténeti-valláselméleti része azonban elsősorban nagyobb lélegzetű tanulmányok formájában látott napvilágot, melynek első nagyobb szabású, félezer oldalas válogatását egy háromkötetes munka részeként a Princeton Egyetem jelentette meg *Metaphysics* (Metafizika – 1948) címen.

Mindeközben Coomaraswamy nem szűnt meg publikálni a legkülönbélebb művészetelméleti kérdésekről sem. Számára azonban a művészet ekkor már jóval többet jelentett a pusztá esztétikánál vagy egyszerű művészettörténetnél: „Coomaraswamy [...] nem művészettörténész volt – írja róla a muszlim filozófia doyenje, Seyyed Hossein Nasr –; a tradicionális művészet iránti érdeklődése voltaképpen ama igazság iránti érdeklődésből fakadt, amelyet az magában rejt.”⁹ Élete utolsó harmadában írott művészetelméleti, vagy inkább művészetbölcseleti tanulmányain túl leginkább a *The Transformation of Nature in Art* (A természet átalakulása a művészetben – 1934), a *Why Exhibit Works of Art?* (Miért állítják ki a műalkotásokat? – 1943), illetve a *Figures of Speech or Figures of Thought?* (Nyelvi alakzatok vagy gondolati alakzatok? – 1946) című kötetei tükrözik leghívebben ezt a művészetértelmezést.

Itthon először Baktay Ervin indiai művészettörténeti munkái hívták fel a figyelmet Coomaraswamyra – az indiai művészet vonatkozásban ugyanis Coomaraswamy egészen egyszerűen megkerülhetetlen volt egy komoly kutató számára. Jóval később a tradicionális iskola különböző kiadói és orgánumai publikálták több mint két tucat tanulmányát, illetve néhány művészettörténeti és metafizikai könyvét.¹⁰

Aligha vonható kétségbe, hogy Ananda K. Coomaraswamy Ceylon (1972 óta Srí Lanka) történetének világviszonylatban is az egyik legnagyobb hatású személyisége volt. Mircea Eliade szerint Coomaraswamy „az évszázad legtanultabb és leginkább kreatív gondolkodású tudósainak egyike”, és Coomaraswamy már Eliade Romániában kiadott legendás folyóiratának, a *Zalmoxis*nak az első számába is publikált egy tanulmányt („The Philosophy of Medieval and Oriental Art” – A középkori és keleti művészet filozófiája).

László András írja egyik maximájában, hogy „aki nem képes arra, hogy egész életét egyetlen folyamatos emelkedéssé tegye, [...] az valójában visszaél életével.”¹¹ Nos, ha valakiről, akkor Ananda K. Coomaraswamyról el lehet mondani azt, hogy nem élt vissza életével. Tanúskodnak erről művei is: legkiválóbb tanulmányait élete – testi élete – alkonyán, utolsó tíz évében írta. Életútja, érdeklődésének fokozatos alakulása annak az embernek az átalakulása, akinek figyelme egyre inkább a felé a Forrás felé irányul, amely minden tudás végső eredete és alapja. Noha a művészet iránti érdek-

⁹ SEYYED HOSSEIN NASR: *Knowledge and the Sacred*. Albany, 1989, State University of New York Press, 106.

¹⁰ *Hinduizmus és buddhizmus* (1989/1994); *Keresztény és keleti művészetfilozófia* (2000); *Ākīmañña: Önmegsemmisítés* (2000); *Idő és örökkévalóság* (2004).

¹¹ LÁSZLÓ ANDRÁS: *Solum Ipsum. Metafizikai aforizmák*. Nyíregyháza 2000, Kötet Kiadó, 28.

lődése élete végéig megmaradt, mégis képes volt továbblépni a művészeti formákba rejtett tradicionális igazságoktól a tisztán metafizikai doktrínák, a formákhoz már nem kötött szellemiség irányába. De Coomaraswamy ezzel sem elégedett meg, mert tisztában volt azzal, hogy az egyetemes, minden vallás mélyén megtalálható metafizika ismerete pusztán egy lehetőséget foglal magában: a megvalósítás lehetőségét. 1947. augusztus 22-én a Bostoni Szépművészeti Múzeumban 70. születésnapja alkalmából elmondott beszédében megemlítette, hogy a tradicionális-szagrális művészet iránti érdeklődése természetes módon vezette el az összehasonlító vallástudomány és a metafizika területére. Azonban e beszédében nemcsak addigi életútjáról ejtett szót, hanem bejelentette, hogy feleségével együtt szándékában áll hazaköltözni Indiába, és búcsút vett amerikai munkatársaitól és barátaitól is: „Nem hagytak érintetlenül azok a vallásfilozófiák, amelyeket tanulmányoztam, s amelyekhez a művészettörténeten keresztül jutottam el. [...] És számomra most jött el az ideje annak, hogy az aktív életmódot felcseréljem egy olyan életmódra, amelyben a kontempláció kapja a nagyobb szerepet, s amelyben, reményeim szerint, közvetlenebb és teljesebb tapasztalatot tudok majdan szerezni annak az igazságnak legalábbis egy részéről, amelyet mind ez ideig elsősorban logikai módon sikerült megragadnom.”¹²

A sors azonban másként rendelkezett, és nem engedte teljesülni tervét: születésnapjára beszéde (augusztus 22.) után alig két hétre, 1947. szeptember 9-én szívinfarktusban elhunyt.

¹² „A. K. Coomaraswamy 70. születésnapján elmondott beszéde.” In: *Őshagyomány*, 13. sz. (1993), 74.